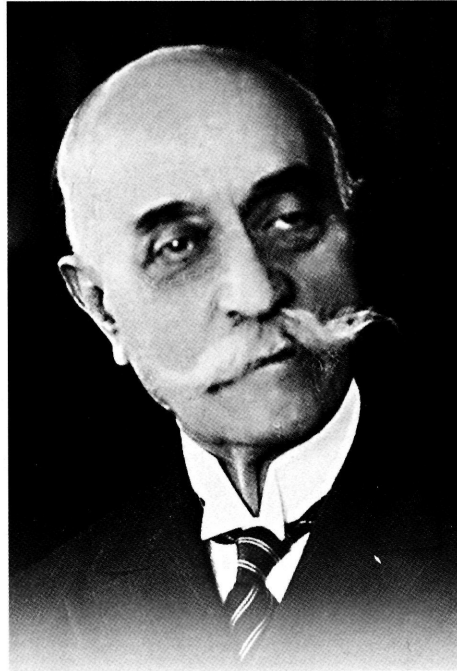

Παύλος Θ. Κουντουριώτης

Θρούλος στο πηδάλιο του «Αβέρωφ» και της Ελλάδας

Του **Λεωνίδα Καλλιβρετάκη**

Ιστορικού - Ερευνητή του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Ο Παύλος Κουντουριώτης, εγγονός του ηγέτη του 1821 Γεωργίου Κουντουριώτη, γεννήθηκε στις 9 Απριλίου του 1855 στην Ύδρα και μετά το θάνατο του πατέρα του Θεόδωρου εγκαταστάθηκε σε ηλικία δέκα χρόνων στον Πόρο, όπου χτυπούσε τότε η καρδιά του πολεμικού ναυτικού. Η τοπική και οικογενειακή του παράδοση, σε συνδυασμό με την προσωπική του ροπή και το περιβάλλον του Πόρου, ώθησαν με φυσικό τρόπο το νεαρό Παύλο στη θάλασσα. Κατατάχθηκε ως δόκιμος το 1874 και υ-

πηρετώντας σε όλους τους τύπους των πλοίων που διαδοχικά απέκτησε το ελληνικό ναυτικό, από τα ιστοφόρα ατμόπλοια ως τα θωρακισμένα καταδρομικά, εμπέδωσε με έναν τρόπο μάλλον εμπειρικό αλλά στέρεο τόσο τη σημασία των τεχνικών εξελίξεων όσο και τις συνεπαγόμενες μεταβολές στην τακτική και στη στρατηγική.

Δείγμα των ικανοτήτων και του θάρρους του έδωσε όποτε του δόθηκε η ευκαιρία. Ως κυβερνήτης διακρίθηκε στις μοναδικές αξιοσημείωτες επιχει-

ρήσεις του πολεμικού ναυτικού κατά τον πόλεμο του 1897, ενώ παράλληλα δεν έπαψε να επιβεβαιώνει τη ναυτοσύνη του, όπως το 1900, όταν εκτέλεσε με το τρικάρταρο καταδρομικό «Μιαούλης» τον πρώτο διάπλου του Ατλαντικού από ελληνικό πολεμικό πλοίο, εμπνέοντας τους στίχους του Σουρή: *«Γειά σας ένδοξα δελφίνα, του Μιαούλη ναύται πρώτοι, με τον Παύλο Κουντουριώτη!»*

Δεν είναι συνεπώς απορίας άξιο που ο πλοίαρχος Κουντουριώτης, μολοντί δεν ανήκε στο Στρατιωτικό Σύνδεσμο, αλλά και διατελούσε από το 1905 υπασπιστής του Γεωργίου Α', έχαιρε της εκτίμησης των ριζοσπαστών αξιωματικών του ναυτικού που συμμετείχαν στο κίνημα στο Γουδί το 1909. Η αμφισβήτηση στο κύρος της ιεραρχίας και τα κρούσματα απειθαρχίας που προκάλεσε εκείνο το κίνημα έλαβαν ειδικότερα στο στόλο ευρύτερες διαστάσεις, με αποκορύφωμα την ανταρσία στο «Αβέρωφ», που ξέσπασε με αφορμή την προσάραξη του νεόδμητου θωρακισμένου καταδρομικού στο Ντέβενπορτ της Αγγλίας. Η κυβέρνηση Βενιζέλου αντέδρασε τότε αποστέλλοντας τον Κουντουριώτη, ο οποίος πέτυχε να ελέγξει αναίμακτα την κατάσταση, να μεριμνήσει για την επισκευή και να οδηγήσει με ασφάλεια το πλοίο στο Φάληρο.

Όταν την επόμενη χρονιά, ενόψει της επικείμενης βαλκανικής σύρραξης, τέθηκε στο ναυτικό συμβούλιο το ζήτημα του συσχετισμού δυνάμεων, και ενώ αναλυόταν τριγωνομετρικά η σχέση βολών πυροβολικού και θωράκισης, ο Κουντουριώτης φέρεται να δήλωσε, απαντώντας σε ευθεία ερώτηση του Βενιζέλου: *«Εγώ, κύριε πρόεδρε, δεν καταγίνομαι πολύ με το χι συν ψι και τας γωνίας αποκλίσεως. Ξεύρω να πω ένα πράγμα: με τα καράβια που έχουμε, θα κάμουμε καλά τη δουλειά μας»*. Η απάντηση εκείνη οριστικοποίησε την απόφαση του πρωθυπουργού να ανατεθεί στο συνομιλητή του η διοίκηση του στόλου και στις 5 Οκτωβρίου 1912 ο Παύλος Κουντουριώτης ύψωνε το σήμα του επί του «Αβέρωφ», προαγόμενος σε υποναύαρχο.

Ο Κουντουριώτης βρισκόταν εκείνη τη στιγμή

στο ωριμότερο σημείο της ναυτικής του καριέρας, διαθέτοντας το απαιτούμενο κύρος αλλά και την εκ βαθέων γνώση των δυνατοτήτων του προσωπικού και του υλικού, ώστε να διοικήσει με τόλμη αλλά και ρεαλισμό, εξαντλώντας όλα τα περιθώρια του όπλου που είχε στη διάθεσή του.

Πράγματι, χάρη στην αδιάκοπη παρουσία του στόλου στην περιοχή των Δαρδανελίων και στις επιτυχείς ναυμαχίες της «Έλλης» (3 Δεκεμβρίου 1912) και της Λήμνου (5 Ιανουαρίου 1913), εξασφαλίστηκε η απόλυτη επικυριαρχία στη θάλασσα, ενώ παράλληλα με επιτυχείς αποβατικές επιχειρήσεις κατελήφθησαν τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, χωρίς να χαθεί ούτε ένα ελληνικό σκάφος και με ελάχιστες απώλειες ανθρώπινων ζωών, παρόλο που δεν έλειψαν οι κατηγορίες ότι σε πολλές περιπτώσεις κινήθηκε παράτολμα.

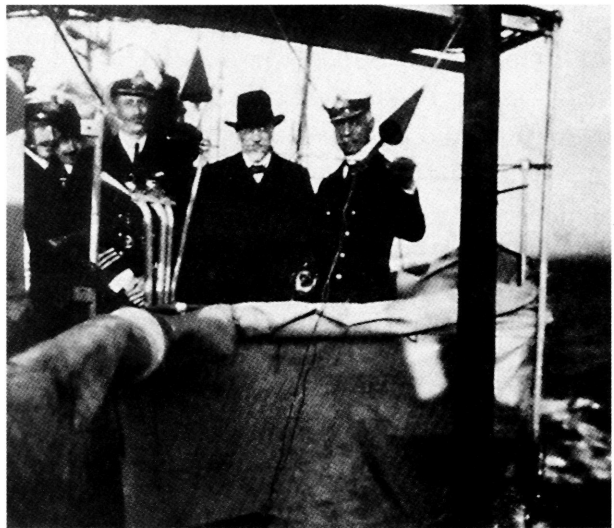
ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ Κωνσταντίνου - Βενιζέλου και την παραίτηση του τελευταίου στις 22 Σεπτεμβρίου 1915, ο αντιναύαρχος Κουντουριώτης βρέθηκε για πρώτη φορά αναμειγμένος στην πολιτική, αναλαμβάνοντας το υπουργείο των Ναυτικών στην κυβέρνηση των αντιβενιζελικών κομμάτων. Αν και ο ίδιος χαρακτήρισε αργότερα τη συμμετοχή του «απρόθυμη» και πάντως τεχνοκρατική, είναι προφανές ότι στη φάση αυτή δεν είχε ακόμα σαφώς τοποθετηθεί στα καίρια ζητήματα που βρίσκονταν στην καρδιά της διαμάχης, δηλαδή στη συνταγματικότητα των βασιλικών χειρισμών και στη στάση της Ελλάδας έναντι του πολέμου.

Στη συνέχεια, όμως, η ραγδαία επιδείνωση των ελληνοσυνμμαχικών σχέσεων, η προέλαση των Βουλγάρων στη Μακεδονία και το κίνημα Εθνικής Αμύνης οριστικοποίησαν τις αποφάσεις πολλών επώνυμων Ελλήνων, που μέχρι τότε δίσταζαν προς της ανοικτής ρήξης με το στέμμα, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Κουντουριώτης. Παιραιτούμενος από το αξίωμα του υπασπιστή του Κωνσταντίνου, ακολούθησε στις 13 Σεπτεμβρίου 1916 τον Βενιζέλο στην Κρήτη, όπου συγκρότησαν την Προ-

σωρινή Κυβέρνηση κι ένα μήνα αργότερα απηύθυνε διάγγελμα προς τους αξιωματικούς του ναυτικού, καλώντας τους να πυκνώσουν τις τάξεις του κινήματος, «εν απολύτω βεβαιότητα ότι προσερχόμενοι πράττουν το καθήκον των». Επακολούθησε η ανοιχτή επέμβαση των συμμαχικών στρατευμάτων, η παραίτηση του Κωνσταντίνου και η αντικατάστασή του από τον Αλέξανδρο. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Κουντουριώτης παρέμεινε στην κυβέρνηση, εμβαθύνοντας ολοένα την εμπλοκή του στην πολιτική διαπάλη, ως τις 2 Δεκεμβρίου του 1919, όταν δήλωσε ότι αποσύρεται από την ενεργό πολιτική, προηγόμενος τιμητικά σε ναύαρχο.

Η απόφαση, όμως, του Βενιζέλου να προσφύγει στις κάλπες στα τέλη του 1920, μέσα σε ένα κλίμα εντεινόμενης δυσαρέσκειας για την παρατεταμένη μικρασιατική εκστρατεία, σε συνδυασμό με την όξυνση των παθών, προκάλεσε σοβαρές ανησυχίες στους συνεργάτες του Κρητικού ηγέτη, ενώ ο αιφνίδιος θάνατος του Αλέξανδρου ήρθε να γενικεύσει τη σοβαρή κρίση, καθώς το συνταγματικό ζήτημα επανήλθε στο επίκεντρο της πολιτικής πάλης. Προκειμένου να παρακαμφθεί ο σκόπελος αποφασίστηκε η ανάθεση της αντιβασιλείας στον Κουντουριώτη και με μια αριστοτεχνική κίνηση εντυπώσεων ο Βενιζέλος απέστειλε τους βουλευτές Κανάρη, Ζαΐμη, Μπότσαρη, Τομπάζη και Καραϊσκάκη, εγγονούς των ομώνυμων ηγετών του 1821, να αναγγείλουν το γεγονός στο ναύαρχο.

Οι εντυπώσεις, όμως, δεν αρκούσαν να αναστρέψουν το ρεύμα και στις 4 Νοεμβρίου 1920, μετά την ήττα των Φιλελευθέρων, ο Κουντουριώτης ανέθετε την πρωθυπουργία στον επικεφαλής της ενωμένης μοναρχικής αντιπολίτευσης Δημήτριο Ράλλη, υποβάλλοντας την παραίτησή του. Είχε, όμως, τεθεί αμετάκλητα στο στόχαστρο των φανατικών της άλλης πλευράς και στις 7 Δεκεμβρίου 1920 τρεις μοναρχικοί αξιωματικοί πυροβόλησαν εναντίον του, τραυματίζοντάς τον, προκαλώντας βαθιά συγκίνηση στον κόσμο και την έντονη αντίδραση των διπλωματών της Αντάντ.

Μετά τη σύγκρουση Κωνσταντίνου - Βενιζέλου και την παραίτηση του τελευταίου στις 22 Σεπτεμβρίου 1915, ο αντιναύαρχος Κουντουριώτης βρέθηκε για πρώτη φορά αναμειγμένος στην πολιτική, αναλαμβάνοντας το υπουργείο των Ναυτικών στην κυβέρνηση των αντιβενιζελικών κομμάτων. Όμως, ένα χρόνο αργότερα ακολούθησε τον Βενιζέλο (13 Σεπτεμβρίου του 1916) στην Κρήτη, περνώντας οριστικά στην αντίπερα από το Στέμμα όχθη.

Επακολούθησαν τα δραματικά γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής και του επαναστατικού κινήματος του 1922, η νέα παραίτηση του Κωνσταντίνου και η άνοδος στο θρόνο του Γεωργίου Β', ενώ είχε αρχίσει πλέον να ωριμάζει το αίτημα της πολιτειακής μεταβολής, εκπροσωπούμενο πολιτικά από τη μερίδα του Αλέξανδρου Παπανα-

στασίου. Ήδη από τις 7 Οκτωβρίου 1922, κι ενώ ο Βενιζέλος δεν ενθάρρυνε τις κινήσεις αλλαγής του πολιτεύματος, ο Υδραίος ναύαρχος έλαβε δημόσια θέση μέσω του Τύπου. Επικαλούμενος μια επιστολή από τα χρόνια της Επανάστασης, στην οποία ο παππούς του αμφισβητούσε τη χρησιμότητα εγκαθίδρυσης της μοναρχίας στην Ελλάδα, ο εγγονός υποστήριζε ότι *«προς αποφυγήν τελικού ολέθρου, οφείλομεν άπαντες να συντελέσωμεν εις το να αποκατασταθή η Ελλάς εις το φυσικόν αυτής πολίτευμα, το δημοκρατικόν, το οποίον θα φέρη και την συμφιλίωσιν, διότι θα λείψουν αι Αυλαί και τα παρεπόμενά των»*.

ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ και την «αποδημία» του Γεωργίου Β', του ανατέθηκε εκ νέου η αντιβασιλεία (19-12-1923). Το κλίμα υπέρ της συνταγματικής αλλαγής κυριαρχούσε πλέον στις τάξεις της Εθνοσυνέλευσης και η διαφωνία εντοπιζόταν μόνο στον τρόπο εγκαθίδρυσης του αβασίλευτου πολιτεύματος, μέσω δημοψηφίσματος (Βενιζέλος) ή με προηγούμενη απόφαση της Εθνοσυνέλευσης (Παπαναστασίου). Η διαφωνία, όμως, αυτή επί της διαδικασίας υπέκρυπτε σοβαρή διχογνωμία επί της ουσίας, με αποτέλεσμα την παραίτηση του Βενιζέλου και την πολυδιάσπαση του κόμματός του. Στην κρίσιμη αυτή στιγμή ο Κουντουριώτης έρριψε το κύρος του επί της πλάστιγγας, αναθέτοντας την εντολή στον Παπαναστασίου, χωρίς εκείνος να διαθέτει τη δεδηλωμένη, και στις 25 Μαρτίου του 1924 η Δ' Συντακτική των Ελλήνων Συνέλευση, απόντων των ελάχιστων βασιλοφρόνων αλλά και του Βενιζέλου και υπερεκατό Φιλελευθέρων, αποφάσιζε την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, ορίζοντας ότι: *«ο Ναύαρχος Κουντουριώτης θέλει εξακολουθήσει να εκτελή, ως μέχρι τούδε, καθήκοντα ρυθμιστού του πολιτεύματος, μέχρι συντάξεως του δημοκρατικού χάρτου της Ελλάδος»*.

Ο Κουντουριώτης έσπευσε να υπογράψει παροχή αμνηστίας στους πρωταγωνιστές του αντεπαναστατικού κινήματος του 1923, υπογραμμίζοντας έτσι ότι σκόπευε να προωθήσει τη συμφιλίω-

ση, χωρίς να υποταχθεί στις πιέσεις των ακραίων στρατιωτικών παραγόντων που στήριξαν την εκλογή του (Πάγκαλος, Κονδύλης). Την πολιτική αυτή θα επιχειρήσει να ακολουθήσει και στο μέλλον, με αρκετές παλινωδίες βέβαια, προσπαθώντας να συμβιβάσει τα συμφέροντα της παράταξης όπου ανήκε, τις έριδες μεταξύ των παλιών του συναγωνιστών και την αμεροληψία που του επέβαλλαν η θέση και οι αρχές του στη διάρκεια αυτής της «προσωρινής» θητείας, που έμελλε να διαρκέσει πέντε έτη, οχτώ μήνες και δεκαέξι ημέρες.

Η ΠΡΩΤΗ δοκιμασία ήρθε ένα χρόνο αργότερα, με αφορμή το στρατιωτικό πραξικόπημα του Θεόδωρου Πάγκαλου (25-6-1925). Παρά την έντονη αντίδραση και την απειλή παραίτησης του Κουντουριώτη, οι πολιτικοί αρχηγοί βρέθηκαν σε πλήρη ασυμφωνία περί του πρακτέου, ενώ, όταν τάχθηκε υπέρ της ένοπλης καταστολής της ανταρσίας, ο Παπαναστασίου κατήγγειλε τον κίνδυνο να χυθεί «δημοκρατικόν αίμα». Αποσπώντας ο τελευταίος την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης με τη συμμετοχή των πραξικοπηματιών, έδωσε το περιθώριο στους τελευταίους να σταθεροποιήσουν τον έλεγχό τους και στη συνέχεια να επιβάλουν την αδιαμεσολάβητη εξουσία τους. Αλλά και η Εθνοσυνέλευση παρέσχε τον απαραίτητο αρχικά κοινοβουλευτικό μανδύα, ενώ ανιχνεύεται και η ευνοϊκή στάση ορισμένων ξένων Δυνάμεων, κατά κύριο λόγο της Βρετανίας. Η τελική υποχώρηση συνεπώς του Κουντουριώτη πρέπει να αξιολογηθεί υπό το φως αυτών των δεδομένων, εν μέσω ουσιαστικής ανυπαρξίας θεσμών και στο πλαίσιο μιας περιόδου όπου τον τόνο έδιναν τα αλληπάλληλα στρατιωτικά κινήματα. Με περισσότερη αυστηρότητα θα έπρεπε ίσως να κριθεί το γεγονός ότι παρέμεινε κατόπιν στη θέση του μέχρι τις 15 Μαρτίου του 1926, ενόσω ο Πάγκαλος εγκατέλειπε το ένα κατόπιν του άλλου τα προσχήματα, εγκαθιδρύοντας τη δικτατορία του.

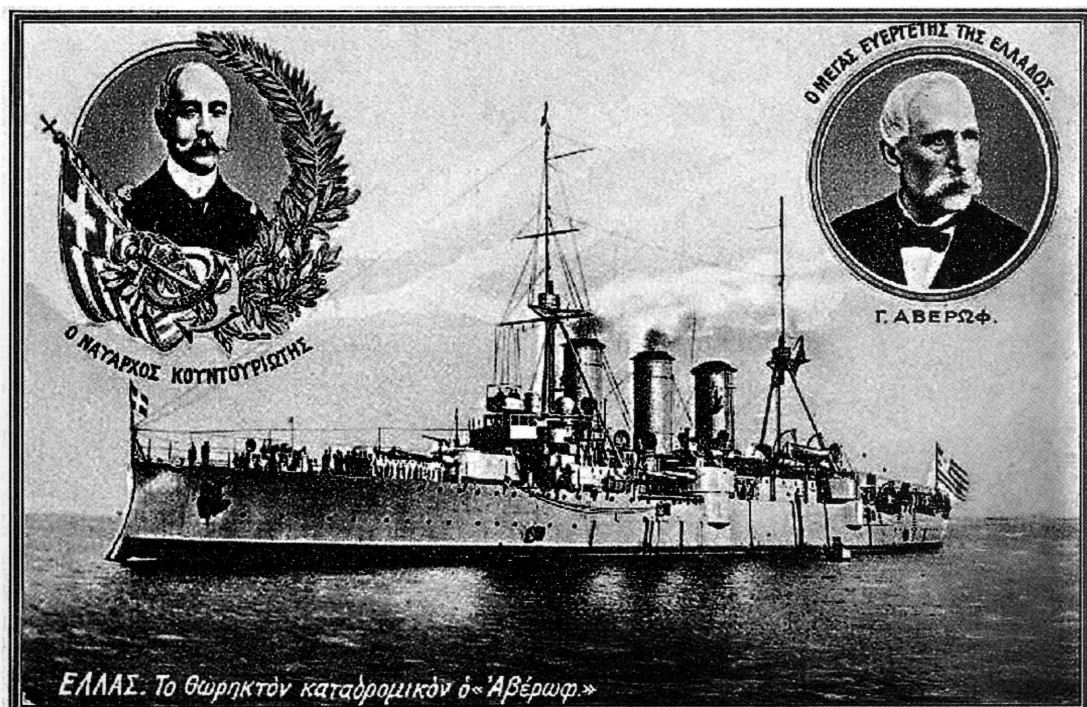
Επανερχόμενος στην Προεδρία πέντε μήνες αρ-

γότερα, άσκησε τα καθήκοντά του με ιδιαίτερη σύνεση στον κρίσιμο χρόνο του περάσματος από τη δικτατορία στον κοινοβουλευτισμό, όταν το κενό εξουσίας και οι ασυμφωνίες των πολιτικών αρχηγών οδηγούσαν τους τελευταίους να του αναθέτουν εν λευκώ τη λήψη ουσιαστικών αποφάσεων.

Η επόμενη κρίσιμη στιγμή στην προεδρική του θητεία υπήρξε η αιφνίδια επανεμφάνιση του Βενιζέλου στην ενεργό πολιτική το 1928, για τη μεθόδευση της οποίας ο Βενιζέλος είχε ανάγκη πρόωρων εκλογών. Ο Υδραίος ναύαρχος, αφού προηγουμένως αναζήτησε λύση ευρύτερης αποδοχής, επικύρωσε με διαταγμό αυτή τη συνταγματική παρέκκλιση, αλλά αντέδρασε έντονα στην ακόμα πιο αυθαίρετη απαίτηση του Βενιζέλου να επιβάλει πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα με αναγκαστικό νόμο, υποχωρώντας τελικώς μέσα σε ένα κλίμα αφόρητων πιέσεων και κινδυνολογίας. Αποτιμώντας συνολικότερα τη στάση του σ' εκείνη την περίσταση,

καθίσταται σαφές, όπως παρατηρεί και ο Γ. Δαφνής, ότι ο Κουντουριώτης θα προτιμούσε να μην επανερχόταν ο Βενιζέλος στην ενεργό πολιτική. Είχε πειστεί ότι μετά την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού ο διχασμός είχε αρχίσει να υποχωρεί και όλη του η πολιτική άλλωστε απέβλεπε στην κατασίγηση των παθών και στην εγκαθίδρυση ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου ομαλού πολιτικού βίου, στο πλαίσιο του οποίου θα υπήρχε περιθώριο να δράσουν δημιουργικά νέες πολιτικές δυνάμεις.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΚΛΟΓΗ της Βουλής και της Γερουσίας, υπήρχαν πλέον οι προϋποθέσεις για την ανάδειξη ενός συνταγματικά εκλεγμένου Προέδρου και ο Βενιζέλος πρότεινε τον Κουντουριώτη. Ο ναύαρχος, αφού αρχικά αρνήθηκε επικαλούμενος την προχωρημένη του ηλικία, δέχτηκε υπό τον όρο ότι θα παρέμενε στο αξίωμά του για μικρό χρονικό διάστημα και εξελέγη στις 3 Ιουνίου 1929, παρά την

Ο Παύλος Κουντουριώτης συνέδεσε τη ζωή του με το θωρακισμένο καταδρομικό «Αβέρωφ». Από την αναστολή της ανταρσίας, με αφορμή την προσάραξη του στο Ντέβενπορτ της Αγγλίας, μέχρι τις νικηφόρες επιχειρήσεις στο Ανατολικό Αιγαίο.

αντίθετη ψήφο των κομμάτων του Παπαναστασίου και του Καφαντάρη, που αποδοκίμαζαν με αυτό τον τρόπο τη συγκατάθεσή του στη μεταβολή του εκλογικού νόμου.

Η εκλογή αυτή υπήρξε το επιστέγασμα της πολιτικής σταδιοδρομίας του Παύλου Κουντουριώτη. Στις 10 Δεκεμβρίου του 1929, παρά τις προσπάθειες του Βενιζέλου να τον μεταπείσει, υπέβαλε την παραίτησή του, αντικαθιστάμενος από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη.

Έκτοτε αποσύρθηκε από τα κοινά και η μόνη έξοδος του από τη σιωπή καταγράφεται στις 30 Οκτωβρίου 1931, όταν μετά τα αιματηρά γεγονότα της Λευκωσίας τέθηκε επικεφαλής επιτροπής προσωπικοτήτων, με στόχο, όπως δήλωσε χαρακτηριστικά, *«την διά παντός μέσου διαφώτισιν του ευγενούς βρετανικού έθνους και της παγκοσμίου κοινής γνώμης επί των απαραγράπτων ανθρωπίνων δικαίων, εφ' ων βασι-*

ζεται η αξίωσις του ελληνικού λαού όπως οι Κύπριοι ζήσουν ελεύθεροι μετά των ελευθέρων αδελφών των», πρωτοβουλία που δεν είχε τη σύμφωνη γνώμη του Βενιζέλου, ο οποίος απέρριπτε τότε ασυζητητί κάθε ανακίνηση του Κυπριακού, και που ούτως ή άλλως επρόκειτο να μείνει άνευ αποτελέσματος.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, στις 24 Αυγούστου του 1935, ενώ το θεσμικό και πολιτικό οικοδόμημα για το οποίο είχε παλέψει όλα αυτά τα χρόνια σωριαζόταν με πάταγο, οι πολιτικοί και οι στρατιωτικοί του φίλοι διώκονταν ή βρίσκονταν υψόδι και ο Γεώργιος Β' ετοίμαζε τις αποσκευές του ενόψει της επικείμενης παλινόρθωσης της δυναστείας, ο Παύλος Κουντουριώτης άφηνε την τελευταία του πνοή στο Παλαιό Φάληρο, σε ηλικία ογδόντα χρόνων και η σορός του μεταφερόταν στην ιδιαίτερη πατρίδα του, όπου αναπαύεται ακόμα, στον κήπο του προγονικού του αρχοντικού.

Πρόσωπα
του 20ού αιώνα

ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΟΥ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ
ΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΒΑΣΙΛΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
ιστορικού

ΤΑ ΝΕΑ

«ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ»
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ
ΑΘΗΝΑ 2000